

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Розглядаються результати дослідження професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів, зокрема, аналізується мотиваційна сфера першокурсників, задоволеність студентами педагогічною професією під час практики, чинники професійного становлення педагога.

В умовах розбудови національної системи освіти особливого значення набуває проблема формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього педагога. Цей процес відбувається під впливом ряду об'єктивних (якість одержаного виховання і освіти на всьому педагогічному маршруті з дитинства у професію, соціально-економічні умови життя й діяльності, стан психолого-педагогічної науки) і суб'єктивних чинників (талант і здібності студента, його спрямованість, відповідальність, компетентність, майстерність чи умілість при розв'язанні педагогічних задач). Закон України "Про освіту", Цільова комплексна програма "Вчитель" поставили перед вищими педагогічними закладами освіти серйозні вимоги щодо професійної підготовки сучасного вчителя.

Проте результати наукових досліджень (Демінцев А.Д., Н.В.Кузьміна, Кухарев Н.В. та ін.) свідчать про наявність дефіциту професіоналізму у середніх закладах освіти, Серед досліджених 1500 педагогів за рівнем продуктивності високопродуктивні становлять 1,5 %, продуктивно працюючі – 15,1%, середньо продуктивні – 59,1%, малопродуктивні – 24,2% [1]. Наведені дані підтверджує актуальність проблеми професійної підготовки вчителя-вихователя.

Одним з найважливіших показників професіоналізму особистості й діяльності педагога виступає педагогічна спрямованість. Проаналізуємо динаміку педагогічної спрямованості майбутніх учителів, яка істотно впливає на формування їх професійних якостей. Професійна спрямованість, на думку Б.Ф.Ломова, "...виступає як системоутворююча властивість особистості, що визначає її психічний склад" [3]. Ця характеристика досліджувалася багатьма вченими (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Б.Г.Ананьєв, Н.В.Кузьміна, В.О.Якунін та ін.) з позиції загальної теорії систем. Саме ця властивість характеризує цілі, мотиви, інтерес до педагогічної професії, ставлення особистості до різних напрямів педагогічної діяльності.

У процесі дослідження розглядалися такі складові професійної спрямованості майбутніх педагогів: показники рівня розвиненості мотиваційної сфери, педагогічних здібностей, індекс та чинники задоволеності педагогічною діяльністю. В експерименті брали участь близько 600 студентів 1 –5 курсів Житомирського педагогічного університету імені І.Франка. Аналіз проводився упродовж п'яти років під час організації різних видів педагогічної практики за допомогою науково-педагогічних методів: спостережень, бесід, анкетування, самооцінки, рейтингу. Опитувальний лист містив три смислові розділи: перший – питання, пов'язані з аналізом мотиваційної сфери студентів; другий – питання, пов'язані з виявленням ступеня задоволеності педагогічною діяльністю у період практики; третій – питання, які допомогли визначити чинники, що спричинюють чи не спричинюють успішне професійне становлення педагога.

Відповідно до логіки дослідження розглянемо особливості мотиваційної сфери студентів. Остання являє собою сукупність стійких мотивів, що мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості. Мотив – це те, що спонукає людину до діяльності і стає внутрішньою силою поведінки. Стимул є зовнішнім впливом, який зумовлює почуття, потреби, схильності, інтереси особистості. Він стає реальною спонукальною силою, коли перетворюється у мотив. Для вияву мотиваційного чинника у виборі педагогічної професії була використана методика прихованої позиції опитуваного стосовно своєї професії та анкета для визначення професійної придатності абітурієнтів [4]. За результатами дослідження виділені найбільш значущі мотиви, які були об'єднані у чотири групи.

1. Загальносоціальні мотиви, змістом яких є усвідомлення суспільних потреб, інтересів, соціальної значущості професії вчителя.

2. Навчально-пізнавальні, безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю, що відображають ставлення студентів до процесу пізнання.

3. Професійні мотиви: вища педагогічна освіта розглядається як підґрунтя для набуття високої професійної кваліфікації.

4. Мотиви соціальної ідентифікації – ступінь впливу на вибір педагогічної професії батьків, учителів, друзів тощо.

5. Утилітарні - мотиви власного благополуччя.

Дослідження мотиваційної сфери першокурсників свідчить про те, що ними на перший план висуваються професійні мотиви (49,4%): інтерес до учительської праці, любов до дітей, бажання спілкуватися з ними, сприяти їх розвитку. На друге місце ставляться навчально-пізнавальні мотиви (37,5%), спрямовані на розширення кругозору майбутніх учителів, підвищення рівня фахових знань та умінь, бажання розвинути свої здібності, збагатити ціннісні орієнтації. Третина студентів головною спонукальною причиною назвала соціальні мотиви (31,2%), пов'язані з усвідомленням соціальної значущості праці вчителя, вищої освіти, потреби виховувати молодь. Частина студентів (25%) обрала професію вчителя під впливом улюбленого педагога, батьків-вчителів,

керуючись прагненням наслідувати їх. Незначна кількість студентів висунула мотиви власного благополуччя (вибір професії випадково або через збіг обставин).

Отже, у педагогічній спрямованості майбутніх учителів переважають професійні мотиви, пов'язані зі специфікою педагогічної діяльності.

Експеримент, проведений на матеріалі різних зарубіжних [5] та вітчизняних вищих навчальних закладів, виявляє наступну тенденцію: найбільш задоволені майбутньою професією першокурсники. Це може бути пояснено тим, що при оцінюванні студенти спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію у перший рік навчання.

Аналіз мотиваційної сфери водночас відображає потреби особистості, які є основою задоволеності вчительською професією, і характеризує силу емоційного ставлення до неї майбутніх педагогів. Чим більше привабливості у своїй професії вбачає студент, тим успішніше він вирішує професійні завдання і тим стійкішим є його ставлення до майбутньої діяльності.

Дослідження мотиваційної сфери студентів допомогло проаналізувати динаміку педагогічної спрямованості за результатами різних видів практики (неперервної, навчаючої, стажерської). Вимірювався насамперед індекс задоволеності педагогічною діяльністю практикантів – J , який змінюється у межах від -1 до $+1$. На II, IV, V курсах цей показник відповідно змінювався: $J = 0,41$; $J = 0,56$; $J = 0,6$, що свідчить про наявність тенденції до підвищення рівня задоволеності обраною професією.

Однак індекс задоволеності не містить ніякої інформації стосовно того, чому студенти задоволені чи не задоволені своєю діяльністю, Результати опитування за методикою полярних профілів дали змогу оцінити мотиви задоволеності практичною роботою. Після кожної практики студентам пропонувалися шкали, які вміщували два ряди відповідей, побудованих за принципом протилежності. Обчислюючи полярні шкали, ми змогли визначити коефіцієнт значущості ($K3$) за кожним пунктом шкали, який змінюється у межах від -1 до $+1$. Оцінювалися такі показники: характер педагогічної роботи (її різноманітність); можливість застосовувати на практиці здобуті знання; відповідність роботи характерові, здібностям; рівень методичної допомоги; відповідність роботи знанням та умінням; необхідність творчого підходу у роботі; потреба у спілкуванні з дітьми; рівень підготовленості; розвиток активності дітей; психологічні умови практики; психологічний клімат у педагогічному колективі школи; міжособистісні стосунки студента з вчителями та учнями; ступінь самостійності у роботі студента; дидактичне забезпечення навчального процесу; умови праці; рівень фізичної напруги.

Проаналізуємо одержані результати. На задоволеність неперервною практикою студентів II курсу вплинули такі чинники, як безпосереднє спілкування з дітьми ($K3 = 0,38$), творчий характер педагогічної праці ($0,33$), можливість застосовувати здобуті знання на практиці ($0,31$), активність дітей ($0,26$), відповідність роботи характеру, здібностям студента ($0,26$; $0,22$), різноманітність форм виховної роботи ($0,2$).

Разом з тим, студенти відчували недостатній рівень знань та практичних умінь, необхідних для навчально-виховної роботи з дітьми, відсутність досвіду. Вони мали певні труднощі у спілкуванні з учнями, в організації виховних заходів, стимулюванні ініціативи, активності дітей. Студенти глибше усвідомили необхідність опанування теоретичними знаннями й уміннями, розвитку своїх потенційних можливостей, інтересів.

На старших курсах порівняно з другим відповідно до зростаючого індексу задоволеності значно збільшилися такі показники: можливість здійснювати творчий підхід до педагогічної діяльності ($0,76$), можливість вчити й виховувати дітей ($0,73$), реалізація своїх індивідуальних здібностей ($0,65$), надання достатньої самостійності під час практики ($0,61$). Зріс рівень знань та умінь студентів ($0,59$) порівняно з молодшими курсами. Вони відчували доброзичливе ставлення ($0,43$) з боку вчителів та учнів.

Однак, крім загальних тенденцій задоволеності практикантами своєю діяльністю, є відмінності педагогічних практик на IV та V курсах. Студенти IV курсу проходили практику переважно у міських школах, п'ятикурсники – у сільських. При цьому частина випускників працювала за індивідуальними планами у північних районах – зоні, забрудненій внаслідок чорнобильської аварії. Всі ці обставини відобразились на рівні задоволеності практиками. Відзначимо, що частина показників на випускному курсі нижча порівняно з четвертим, хоча загальні тенденції залишаються незмінними. Так, при наявності загалом сприятливого середовища у сільських школах ($0,28$) рівень методичної допомоги з боку вчителів нижчий, аніж такий само показник у міських ($0,16$ проти $0,43$). Випускники, які працюють по одному або кілька чоловік у віддалених районах області на робочих місцях, відчувають велику потребу у кваліфікованій методичній допомозі за фахом. Періодичні консультації викладачів університету лише частково задовольняють ці потреби. У північних районах області студенти мають прогалини не тільки у знаннях методичного характеру, але й труднощі, пов'язані з недостатнім рівнем підготовленості дітей, відсутністю у частини школярів інтересу до навчання, їх пасивністю у позакласній роботі ($0,08$), як наслідку незадовільного стану здоров'я дітей радіаційної зони контролю.

Проте студенти, які працювали у сільських школах, відзначають сприятливіші умови для вивчення дітей, викладання предмету, здійснення індивідуального підходу у педагогічному процесі. На випускному курсі збільшується вагомість таких показників, як можливість закріплення теоретичних знань на практиці, розвитку педагогічних умінь та навичок, набуття методичної підготовленості. Студенти мають більше змоги застосовувати різні форми та методи навчально-виховної роботи, врахувавши індивідуальні особливості дітей, сприяти розвитку їх психічних властивостей, тобто уваги, мислення, пам'яті, стимулювання активності, самостійності вихованців. Практиканти на вищому рівні оволодівають уміннями аналізувати, моделювати, проектувати, конструювати, регулювати, організовувати педагогічний процес.

Водночас студенти виділяють загальні чинники, які викликають незадоволеність у період практик: складні умови праці вчителя у міських школах – перевантаженість великою кількістю учнів, що не дає змогу доброякі-

сно, систематично проводити як навчальну, так виховну і позакласну роботу; недостатня матеріальна база, обмежена кількість сучасного дидактичного забезпечення навчального процесу (-0,05). Все це викликає фізичну напругу, переважно вчителя (-0,12). Результати практики свідчать про глибоке усвідомлення випускниками специфіки й труднощів педагогічної професії.

Таким чином, у процесі підготовки вчителя-вихователя спостерігається подальший розвиток його мотиваційної сфери і професійної спрямованості загалом. Основними спонукальними причинами вибору і здобуття педагогічної професії є такі: *по-перше*, сам процес педагогічної праці, як джерело її внутрішньої задоволеності, який характеризується творчим підходом, різноманітністю, можливістю виховувати, навчати дітей, молодь; *по-друге*, сприятливе професійне середовище, в якому майбутні вчителі одержують моральну та методичну допомогу і підтримку; *по-третє*, можливість виявити свої індивідуальні властивості, потреби. Головний висновок за результатами практик полягає в тому, що має бути відповідність між професійними якостями, знаннями, вміннями та вимогами до вчительської професії.

1. Деминцев А.Д. Творческая активность учителя. – М., 1982.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990.
1. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М., 1984.
2. Воробьева Т.А. Качественный анализ интереса к профессии учителя у абитуриентов педагогических вузов // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л., 1974.
3. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебник для вузов. – СПб, 2000.

Матеріал надійшов до редакції 6.09.2000 р.

Дубасенюк А.А. Исследование профессионально-педагогической направленности будущих учителей.

Рассматриваются результаты исследования профессионально-педагогической направленности будущих учителей, в частности, анализируется мотивационная сфера первокурсников, удовлетворенность студентов педагогической профессией во время практики, факторы становления педагога.

Dubaseniuk O.A. Investigation of Future Teachers' Professional and Pedagogical Purposefulness.

The article considers the results of the investigation concerning future teachers' professional and pedagogical purposefulness, in particular, the author analyses a motivational sphere of first-year students, contentment with a teachers' profession during professional practice, factors of making a good teacher.